

HENRIETA ANIȘOARA ȘERBAN
REZUMATUL TEZEI DE ABILITARE

**„PARADIGMELE DIFERENȚEI”. CONCEPTUALIZĂRI ȘI VALORIFICĂRI
ALE RELAȚIEI DINTRE PRAGMATISM ȘI NEOPRAGMATISM**

Inițiată de preocuparea pentru raportul dintre modernism și postmodernism văzută prin prisma continuităților și nu a discontinuităților dintre aceste perspective, teza de doctorat intitulată *Paradigmele diferenței în filosofia comunicării. Modernism și postmodernism* (2006, publicată în 2007) a marcat începutul cercetării dedicate pragmatismului și neopragmatismului în filosofie, a relației dintre acestea, precum și a potențialelor posibilități de valorificare a acestei relații. Astfel am demarat conceptualizarea unor viziuni integratoare, prin conturarea conceptului original de „paradigme ale diferenței”, abordate prin prisma filosofiei lui L. Wittgenstein, J. Derrida, J. Habermas, R. Rorty, F. de Saussure, Ch. S. Peirce, C.O. Schrag, G. Lipovetsky, J. Baudrillard, G. Vattimo, P. Virilio și Al. Boboc, V. Tonoiu, A. Botez, L. Blaga, C. Noica, V. Nemoianu etc. Sintetizând holist astfel de viziuni filosofice am definit „paradigmele diferenței” ca pluralitate de conceptualizări orientate recuperator spre diferențieri, „transversalitate” (Schrag), deconstrucție și reconstrucție filosofică, spre ceea ce este contingent, secundar și marginal în raționalitate, reprezentare, cultură, comunitate și societate.

Pragmatismul s-a impus în filosofie ca meditație asupra semnificației și adevărului, avându-i ca reprezentanți principali pe Peirce și pe James, deși, un nucleu pragmatic se poate identifica și în primatul kantian al rațiunii practice asupra rațiunii teoretice. Adevărul și înțelesul sunt validări provenite din consecințele practice ale adoptării lor. Implicațiile pragmatismului sunt multiple și am abordat în lucrările mele multe dintre acestea, de la filosofia științei, la etică și filosofia socio-politică. Neopragmatismul, ce îi are ca reprezentanți marcanți pe Richard Rorty, Hilary Putnam, Donald Davidson, se concentrează asupra contextualismului, contingenței și constructivismului și urmează o abordare minimalistă în problema adevărului, semnificației, realității etc. urmărind conexiunea dintre încredințarea în ceea ce privește adevărul și succesul acțiunii, precum și între natura opiniei și atitudinile, emoțiile, ori acțiunile umane.

Aflăte la conflența dintre pragmatism și neopragmatism, modernism și postmodernism, „paradigmele diferenței” pe care le identific sunt conceptualizări ce combină jocurile de limbaj și

a formele de viață, în raportările critice la situația ideală în comunicare, într-o perspectivă teoretică a ironismului (Rorty), în filosofia raționalității transversale (Schrag) și în descrierea inedită a unei cotituri etico-politice, o viziune teoretică integratoare ce se constituie prin valorificarea tuturor acestor rezultate teoretice deosebite ale filosofiei contemporane.

Am urmărit această direcție interpretativă neopragmatică și am valorificat conceptul fertil de „paradigme ale diferenței” în plan etic socio-politic în alte două lucrări *Ideologiile reformatoare* (2010) și *Cartografierea marginalității* (2010, co-autor). *Ideologiile reformatoare* dezvoltă un concept de tip pragmatic aplicat interpretării feminismului, ecologismului, neoumanismului, ironismului rortian, fiecare dintre acestea oferind prilejul unei meditații despre permeabilitatea graniței dintre filosofia politică, ideologie și practica social-politică, despre caracterul paradigmatic al ideologiilor (dar și despre caracterul ideologic al cunoașterii în societate). Aceasta este o contribuție interpretativă originală. În acest sens, dar nu numai, ideologiile reformatoare nu sunt doar utopii, teorii sterile și nici visuri deșarte. Descrise prin prisma conceptului rortian de „ironism” ca versiuni ideologice de tip „ironist”, ideologiile reformatoare sunt teorii, proiecte filosofico-politice și idealuri care pot fi deopotrivă puse în funcțiune, prin intermediul unei culturi democratice deschise, cu rol democratic relevant, cu valențe civice, în măsura în care devin practică social-politică nuanțată și consecventă. Astfel, ideologiile reformatoare descriu un „peisaj” deosebit de divers, dar și complex, al unei confluente de tip „ironist” (în sensul aparte propus de Rorty) între aceste ideologii numite „soft”, deoarece miza lor paradigmatică, educațională și culturală transcende jocul puterii, înspre reformare, incluziune și reconceptualizare socio-politică a ceea ce este comun și social în uman, într-o mai bună ființare împreună.

Pe aceeași linie interpretativă, în lucrarea realizată în co-autorat și intitulată *Cartografierea marginalității*, abordez conceptul de marginalitate din diverse perspective cu valențe interdisciplinare. Capitolele predominant filosofice ale lucrării urmăresc identificarea și evidențierea dimensiunii fundamentale umane a marginalului, a personajului marginal, (ca individ, categorie și concept) și sunt complementare cu o privire sociologică, în capitolul final, care surprinde tocmai realitatea tragică a marginalizării. *Cartografierea marginalității* este o analiză filosofică ce depășește simplele modele sociale centru-periferie, criticând și ideea baudrillardiană de social inert, urmărind „vocea marginalului” și multitudinea de fațete ale marginalității prin

recuperarea diferențelor în termeni de așteptări, aspirații sau revendicări, devenind un „motor” subtil al socialității și democrației.

Am valorificat teoretizări socio-politice pragmatice și neopragmatice. Alături de conceptualizările referitoare la „paradigmele diferenței”, „ideologiile reformatoare” și „marginalizare”, în alte lucrări am analizat concepte importante în filosofia socio-politică precum republicanismul, corelația dintre republicanism și liberalism, „buna guvernare”, democrația și drepturile omului și altele.

Ca cercetător la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române am participat în perioada 2003-2008 într-o serie de granturi ale Academiei Române împreună cu prof. univ Angela Botez, coordonatoarea mea de doctorat și coordonatoarea departamentului de Epistemologie al Institutului în perioada menționată. În această calitate am beneficiat și de burse de cercetare prin Programul de schimburi interacademice al Academiei Române în Belgia, Anglia, Bulgaria etc. (schimburi interacademice desfășurate până acum într-un interval de aproape două decenii, 1999-2018) cu rol benefic în dezvoltarea mea profesională, concretizat în noi colaborări, proiecte comune, prelegeri și publicații în reviste de specialitate și în diferite volume colective, naționale și internaționale.

În anul 2011 am participat la coordonarea volumului *Categorii și concepte în filosofia științei*, în care am publicat capitolul „Conceptul și categoria de informație în filosofia comunicării”. În acest capitol am analizat conceptul și categoria de informație în inter-relaționare, în perspectivă interdisciplinară și contemporană. O conceptualizare presupune un demers categorial. Analiza informației presupune un demers dual conceptual și categorial, fie că abordăm informația ca reprezentare mentală a unui aspect relevant al cunoașterii sau al unui obiect al cunoașterii (conceptul de informație), fie că o abordăm ca set de exemple utile, caracteristice și centrale pentru conceptualizare (categoria de informație). Pornind de la modelul tehnic comunicațional al lui Shannon și Weaver, de la cel al unei filosofii mass-media al lui M. McLuhan și de la modelul cibernetic al lui N. Wiener, pentru a menționa numai câteva dintre numeroasele resurse teoretice valorificate în lucrare și abordând și elementele filosofice definitorii identificate în istoria ideilor, informația descrie un domeniu învecinat cu filosofia cunoașterii, deschis către o filosofie cibernetică extrem de actuală pentru societatea informațională și pentru societatea informatizată, în care trăim, și pentru societatea cunoașterii, către care tindem.

Între numeroasele rezultate științifice (prelegeri și lucrări) prin care am valorificat specializarea mea în zona pragmatismului și neopragmatismului, merită menționat și un volum colectiv internațional coordonat în 2013 împreună cu doi colegi belgieni, Lutgard Lams și Geert Crauwels, intitulat *Totalitarian and Authoritarian Discourses: A Global and Timeless Phenomenon?* și publicat la Peter Lang Academic Publishers. În structura acestui volum contribuția mea a constat într-o perspectivă teoretică sintetică de tip pragmatic, o analiză discursivă a caracteristicilor dominante ale discursurilor totalitare în capitolul „Theoretical Argument. Totalitarian Discourse: The *New Snow White* / Society in the Discursive Wooden Mirror”, precedat de o introducere a coordonatorilor, între care m-am numărat, capitol urmat de studii de caz conduse de specialiști din diverse țări, care ajung la concluzii privind caracteristicile discursului totalitar în cazuri concrete în Cuba, RDG, Germania nazistă, Coreea de Nord, Filipine, China, fosta Yugoslavie, Lituania, Burma, România și Tunisia, toate indicând predominanța similarităților discursului totalitar dincolo de particularitățile istorice, socio-politice, spațio-temporale, aspect pe care se bazează și titlul volumului. În capitolul teoretic de care m-am ocupat, menționat mai sus, am evidențiat caracteristicile discursului totalitar: viziunea eroică reflectată în conținutul, patosul și intonația discursului totalitar, caracterul militar, mobilizator, simplist și artificial, pretențiile de științificitate. Este un instrument care oglindește o concepție ideologică, considerată cea mai minunată. Metafora *snow white* inclusă în titlu trimite la pretențiile înnoitoare ale acestui discurs ce anunță și garantează crearea unei noi lumi mărețe (*a brave new world*). Discursul totalitar se încadrează în categoriile *newspeak* și *langue de bois* (de aici metafora *wooden mirror*, menționată în titlu). Este un discurs ideologic hegemonic, acaparator al întregii societăți și în acest sens totalizator, care se impune ca unic standard rațional al oricărei comunicări, fiind astfel și un discurs cu efect de îndoctrinare.

Abordând discursul paradigmatic științific în volumul *Thomas Kuhn despre revoluție și paradigmă în filosofia științei* (2014) în calitate de co-editor și contributor, am descris conceptul de paradigmă în gândirea kuhniană, am analizat și evidențiat importanța conceptului în perspectiva filosofiei contemporane, semnalând și valorificările și transfigurările acestui concept în lucrările unor filosofi contemporani importanți.

Preocupările privind pragmatismul mi-au stimulat o înțelegere mai profundă a schimbărilor de paradigmă pe care le-au adus pragmatismul și neopragmatismul în filosofia contemporană într-o varietate deosebită de subdomenii – într-un adevărat „iluminism

neopragmatic”. Putem observa, analizând filosofia contemporană sub raportul temelor importante, faptul că un filon important al gândirii filosofice și teoretice actuale este pragmatist și neopragmatist. Valorificând acest filon al cunoașterii am fost captivată de ideea resurselor reprezentării, în antiteză cu tema filosofică extrem de actuală și frecventată a crizei reprezentării, în lucrarea *Forme simbolice și reprezentări ale fenomenelor socio-politice* (2017). Astfel, prin această cercetare, am continuat investigația de tip pragmatic-neopragmatic, care pune accentul pe contextualism și pe un anumit reprezentationalism bazat pe forța de semnificare a formelor simbolice (valorificând în mod deosebit direcția teoretică trasată de opera lui Ernst Cassirer, Mircea Eliade, S. Moscovici și alții), o forță interpretată totodată ca forță ordonatoare în gândirea și existența umană. Analizez simbolul în această lucrare drept „condensat” de cunoaștere, semnificație și emoție, un caz special de paradigmă a diferenței, care îndeplinește în universul uman funcții multiple: de semnificare-comunicare și cunoaștere, de ordonare-orientare ideatică, precum și funcții culturale, artistice, retorice, politice și manipulatorii. Nevoia simbolizării și nevoia ordonării decurg dintr-un imaginar uman comun al nostalgiei vârstei de aur și derivatele simbolico-mitico-filosofice ale acesteia, întrețesute, spre exemplu, în filosofia platonice a formelor ideale. Lucrarea studiază o multitudine de forme simbolice și reprezentări în plan teoretic, în cultură, societate și politică, în plan virtual, verificând în fiecare dintre aceste perspective importanța multiplă, fie teoretico-speculativă, fie cotidiană a formelor simbolice și a reprezentărilor pe care acestea le susțin, pentru înțelegerea naturii simbolice a întemeierii (*grund*) profunde a umanului, a universului uman.

Toate aceste publicații (rezultate) de specialitate pot fi considerate nu doar contribuții semnificative la înțelegerea modului în care teme pragmatice și neopragmatice întemeiază gândirea multor filosofi contemporani. Acestea nu sunt nici numai o suită de „arheologii conceptuale” (pe teme asociate inter-conexiunilor dintre filosofia cunoașterii și filosofia limbajului și a comunicării, „paradigmelor diferenței”, tematicii marginalității și secundarului, caracterului paradigmatic al ideologiei, filosofiei reprezentărilor și filosofiei imaginii, epistemologiei sociale). Rezultatele cercetărilor mele desfășurate în perioada de după doctorat reprezintă mai ales deschideri în zone multiplex în filosofia neopragmatică și filosofia științei (așa cum sunt cele abordate în studiile recente pe tema incomensurabilității exemplului paradigmatic, tema legitimității științei și epistemologia socială), toate indicând direcții viitoare de cercetare.

În perspectivă, consider interesantă investigarea conceptuală și tematică a continuităților și discontinuităților între pragmatism și neopragmatism. În acest context, este de continuat și investigația conexiunilor conceptuale între cotitura lingvistică, cea pragmatică, socială și etico-politică.

Pe direcția investigării pragmatice a cunoașterii voi dezvolta pe viitor o serie de studii de epistemologie socială și în acest cadru teoretic voi aborda în special tema „cunoașterii comunicabile”, aprofundată într-un demers pragmatic nuanțat valorificând diverse conceptualizări relevante propuse de gânditorii români (spre exemplu, metaforele „revelatoare” la Lucian Blaga, într-o perspectivă comparativă cu „metafora vie” la Paul Ricoeur, metafora în știință la Alexandru Surdu, „cotitura pragmatică” la Alexandru Boboc, „judecata ca act de semnificare” la Dan Bădăraș, corelația dintre personalism și pragmatism în paradigma personalismului energetic la Constantin Rădulescu-Motru, precum și o serie de noi corelații între „rost” și „rostire” la Constantin Noica), alături de perspectivele unor autori străini moderni și contemporani asupra „socialității cunoașterii” (Rorty, Putnam, Kuhn, Polanyi, Popper, Fuller etc.).

Pentru dezvoltarea și continuarea cercetărilor realizate până acum, proiectele de cercetare pe care mi le propun pe viitor vizează cercetări care vor valorifica corelațiile pragmatice și neopragmatice între filosofia limbajului, filosofia comunicării și filosofia științei.

În acest sens, ideile investigate în articolele publicate și în comunicările prezentate la simpoziioanele naționale dedicate lui Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru și Constantin Noica organizate de Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, reprezintă un fundament semnificativ. Totodată, rezultatele acestor cercetări viitoare vor constitui noi comunicări și prelegeri, studii de specialitate, volume de autor și coordonări de volume colective, precum și contribuții în volume colective.